

ANDRES KÜNG:

Socialdemokraterna och Baltikum

Länge ansåg de ansvariga för svensk utrikespolitik att vägen till Baltikum gick via Moskva. Ett moderat förslag för tre år sedan om svenskt stöd åt den baltiska frihetskampen betecknades som utrikespolitiska stolligheter och så sent som i november hävdade Sten Andersson att Estland inte är ockuperat.

Med tanke på hur länge socialdemokraterna svikit balternas frihetskamp är det både överraskande och glädjande att de nu bytt fot helt och hållet, skriver Andres Küng

Andres Küng är författare och ledamot av Estlands Kongress.

En del SVT-läsare minns nog den sk korstågsdebatten som socialdemokraterna förde mot moderaterna i början av åttiotalet. Den kan vara nyttig att påminna sig nu när verkligheten hunnit ikapp de flesta socialdemokrater.

Den då nyvalde moderatledaren Ulf Adelsohn förklarade i Svenska Dagbladet den 27 december 1981:

”Vårt bidrag till en mer fredlig utveckling i ett längre perspektiv måste främst vara en orädd och öppen avspänningspolitik. Med syfte att förhindra krig men också för att skapa förutsättningar för fredlig omvandling av de europeiska diktaturerna. Det blir en avspänningspolitik med större ambitioner än den tystnad inför förtryck och övergrepp som 1970-talets avspänningspolitik ofta förknippas med.”

I moderaternas fredspolitiska program i augusti 1982 konstaterades att en fred byggd på förtryck aldrig kan bli en stabil fred. Vidare förklarades:

”I dagens Europa är det sovjetiska herraväldet över Östeuropa det avgörande hindret för att etablera en varaktig europeisk fredsordning.”

I en moderat motion om freds- och nedrustningspolitik i januari 1983 hävdades:

”Arbetet för en fredlig omvandling till frihet i Östeuropa måste vara en central beståndsdel i arbetet att skapa bestående fred i Europa.”

Idag kan gårdagens moderata formuleringar verka vara självklara, men under Olof Palmes tid väckte de vrede bland många socialdemokrater och deras efter-sägare i media.

I samband med riksdagens utrikesdebatt våren 1983 angrep Olof Palme häf-

tigt moderaterna, framför allt Carl Bildt. Palme anklagade moderaterna för att:

"... återfalla till den korstågsanda i syfte att 'befria' Östeuropa som härskade på konservativt håll i väst under det kalla kriget. Enligt denna syn måste något av systemen gå under, och neutraliteten vara snarast omoralisk... Att göra systemförändring i öst till ett huvudelement i svensk säkerhetspolitik, som man här har gjort, är enligt min uppfattning ett avsteg från den svenska utrikespolitiken såsom den utformades efter det andra världskriget, där syftet varit att överbrygga – inte förbjuda – motsättningarna mellan öst och väst, att söka samförstånd – inte konflikt – och att stödja den avspänningspolitik som betydligt så mycket för freden i Europa."

Palme påstod t o m att moderaterna var "en säkerhetsrisk för den svenska säkerhetspolitiken".

Också folkpartiledaren Bengt Westerberg råkade illa ut för sina uttalande om utrikes- och säkerhetspolitiken.

När Bengt Westerberg installerades som partiledare hösten 1983 förklarade han: "Låt oss slå fast: ingenting skulle mer gagna en varaktig fred än om kommunistregimen i Sovjetunionen ersattes av en demokratisk regim".

I sitt inledningstal vid den socialdemokratiska partikongressen i september 1990 förklarade Ingvar Carlsson:

"Det är särskilt viktigt: inget skulle så förbättra utsikterna för den gemensamma säkerheten som att få räkna med ett demokratiskt Sovjet i kretsen av europeiska nationer."

Det tog sju år för Ingvar Carlsson att komma fram till samma ståndpunkt som Bengt Westerberg, kommenterade Tysta Mari i Dagens Nyheter.

Under 1988 års utrikesdebatt angrep socialdemokraternas säkerhetspolitiska talesman, Sture Ericson, sin kollega i utrikesutskottet, m-riksdagsmannen Gunnar Hökmark, numera känd bland annat som en av initiativtagarna till Måndagsrörelsen till stöd för balterna. Hökmark hade argumenterat för utbyggda förbindelser mellan Sverige och Baltikum samt för svenskt stöd åt den baltiska frihetskampen.

Ericson menade att det "vore betänkligt om sådana utrikespolitiska stolligheter sprids utanför extremmoderaternas krets... Sådana utrikespolitiska initiativ för att skapa tre nya stater vid Östersjön är ingenting annat än tokigheter som man naturligtvis odlar på den extremmoderata kanten för att det möjligen skall ge en del exilbaltiska röster i höstens val".

Ett och ett halvt år senare, i november 1989, for Sten Andersson till Moskva och Baltikum. En del minns det fortfarande på grund av excellensens mindre excellenta uttalanden under rundresan.

"Estland är inte ockuperat" hävdade han som svar på en direkt fråga. Estlands dåvarande regeringschef, Indrek Toome, såg uppenbart generad ut och förklarade vid samma tillfälle att det visst handlade om aggression och stalinistisk maktpolitik när Baltikum blev sovjetiskt.

I Vilnius förklarade Sten Andersson för svenska journalister att det i Estland, Lettland och Litauen finns krafter som vill ha en snabb frigörelse från Sovjetunionen, "men dessa är i kraftig minoritet".

Vytautas Landsbergis, som då var ordförande för den litauiska folkfronten Sąjūdis och numera är Litauens president, svarade i Dagens Nyheter den 22 novem-

Socialdemokraterna och Baltikum

ber 1989 att Anderssons uttalanden var "oansvariga". De gav enligt honom intrycket att "av allt som sagts och gjorts i Baltikum under de båda senaste åren hör den svenska regeringen bara vad den själv vill höra och säger bara det som Moskva önskar höra".

Andersson vidhöll sina uttalanden också efter hemkomsten till Sverige. När kritiken mot honom bara växte, också i socialdemokratiska tidningar, bjöd han in Carl Bildt som "är politiskt kunnig" och Bengt Westerberg "som inte är lika kunnig och inte har lika bra rådgivare" till en sammankomst på UD. Westerberg tackade nej till denna vänliga inbjudan och inte heller någon annan partiledare kom.

Den 20 november 1989 utlyste exilbalter en demonstration i Stockholm mot utrikesministerns uttalanden. Samma morgon bjöds de med kort varsel in till Arvfurstens palats där Sten Andersson spelade ut sin avsevärda charm och hävdade att han egentligen aldrig varit osams med någon om något. Plötsligt var han också beredd att ställa sig bakom utrikesutskottets skrivning om att baltstaterna införlivats "under tvångsmässiga former".

Andersson skickade också en skriftlig hälsning till mötet samma kväll och uppmanade alla att arbeta för att "de baltiska staterna ska kunna öka sitt självbestämmande och få en framtid i demokrati och självständighet". Plötsligt hade alltså de sovjetiska unionsrepublikerna blivit stater med rätt till självständighet. Visserligen hävdade förre kabinetssekreteraren Sverker Åström i TV att utrikesministern inte alls menade "självständighet" som han skrivit utan "ökat självbestämmande" inom Sovjets gränser.

Anden var likväl utsläppt ur flaskan.

Därför lyckades moderatledaren Carl Bildt och folkpartiledaren Bengt Westerberg vid utrikesnämndens sammanträde den 8 december 1989 få igenom en mening om de baltiska folkens rätt till en framtid i "demokrati och självständighet". Därefter har också regeringen fortsatt att vara frispråkig och frimodig för det mesta.

Sedan Litauen utropat sin självständighet den 11 mars 1990 och Moskva till att börja med svarat med ekonomisk krigföring, trädde Sten Andersson fram vid ett möte med Måndagsrörelsen till stöd för balterna. Han förklarade då att "det svenska folket, partierna som är eniga, regeringen, står på den stabilaste folkrättsliga grund då vi säger att ester, letter och litauer har en självklar rätt till självbestämmande".

I sitt anförande förklarade Andersson också att "vi måste akta oss för att provocera". Dagen efter förklarade han i en TT-intervju bland annat: "Vi kan förstå litauernas otålighet, men de har med en stormakt att göra. Sovjet har trots allt visat ett manér som ingen stormakt har gjort tidigare: tag USA och Panama som exempel".

I intervjun påstod Sten Andersson att Vytautas Landsbergis var "nöjd med Sveriges agerande". Men Landsbergis själv tog skarpt avstånd från Anderssons jämförelse.

Landsbergis har senare upprepat sin kritik mot Sveriges vägran att dra tillbaka erkännandet av 1940 års annekktion. I en intervju med A-pressen som publicerades i t ex Arbetet den 7 april 1990 menade han att "Sverige tar för stor hänsyn till Gorbatjov". Samtidigt tackade han dem på måndagsrörelsens möten runt om i landet och trodde att de "representerar det verkliga svenska folket".

Inför den stora Oslokonferensen om hat som i augusti 1990 samlade statsmän och kulturpersonligheter från hela världen angrep Landsbergis på nytt Sveriges regering. Han förklarade att "Sverige i snart 50 år fungerat som stöttepelare för Kreml i förhållande till de baltiska republikerna. Det är hög tid att Sveriges regering ändrar sin grundläggande hållning".

Under hösten 1990 började den svenska regeringen — och en rad andra regeringar — att ta upp den baltiska frågan vid internationella möten. Ingvar Carlsson gjorde det inför FN:s generalförsamling och återigen inför ESK-toppmötet i Paris i november. Där förklarade han att Sverige finner det "svårt att föreställa sig ett framtida Europa utan det fulla deltagandet av dessa folk (=de baltiska)".

I början av 1991 lyckades Sten Andersson klanta till det igen. Sedan de s k Svarta baskrarna ockuperat Tidningshuset i Riga den 2 januari 1991, krävde Carl Bildt att den svenska regeringen "omedelbart och med skärpa reagerat mot de sovjetryska påtryckningarna och militära insatserna mot Lettland och Litauen". Också folkpartiledaren Bengt Westerberg menade att regeringen måste markera att den inte är ligkiltig eftersom "Sverige har tigit nog när våra baltiska grannländer hotats av den sovjetiska diktaturen".

Sten Andersson svarade i Dagens Eko att han "inte bedömt som särskilt viktigt" att uttala sig offentligt om läget. "Det får räcka med att Carl Bildt har uttalat sig. Det gör säkert stor effekt . . ."

Den ironiska slängen mot moderatledaren bidrog till att ledarskribenter återigen reagerade mot utrikesministerns uttalanden i baltiska frågor.

(s) och Måndagsrörelsen

Kritiken — och den allt öppnare sovjetiska brutaliteten mot balterna — tvingade Sten Andersson att till slut åter ställa upp vid Måndagsrörelsens möten på Norrmalmstorg i Stockholm. Där uttalade han sin "vrede och avsky" över det sovjetiska våldet och hoten.

Måndagsrörelsens möten runt om i Sverige har genomgående ordnats över alla partipolitiska gränser. Men det är knappast någon hemlighet att det länge var svårt att få socialdemokrater att ställa upp som talare. Sten Andersson ställde upp vid det andra mötet och återkom vid det fjortioandra, Pierre Schori har varit med vid ett par tillfällen och under senare tid har även Anna-Greta Leijon varit en återkommande åhörare. Men på en del håll i landet har det varit omöjligt att få socialdemokratiska talare att tacka ja.

När Måndagsrörelsen efter den "blodiga söndagen" i Vilnius kallade till ett ännu större möte än vanligt på Norrmalmstorg valde socialdemokraterna att i stället ordna ett eget möte på Sergels Torg samma kväll. Sedan detta samlat väsentligt färre deltagare än Måndagsrörelsens möte på Norrmalmstorg tycks socialdemokraterna tills vidare ha avstått från att ordna egna möten av det slaget.

Den socialdemokratiska partiledningen beslöt dock att bilda en egen insamlingsgrupp som kallas "Kommittén för solidaritet med Baltikum". I ett upprop som publicerades den 22 januari 1991 förklarade man sig vilja stödja "de baltiska folkens kamp för självständighet, demokrati och mänskliga rättigheter". Uppropet understecknades av ett antal socialdemokrater, kommunister och allmänna kändisar som manade läsarna att skicka bidrag till

Arbetarrörelsens Internationella Solidaritetsfond.

Svenska Dagbladets chefredaktör Mats Svegfors ironiserade i en krönika den 27 januari 1991 över att "när det närmar sig val bildas en särskild socialdemokratisk Baltikumkommitté. Plötsligt tycks engagemanget ha vuxit sig så starkt i regeringspartiet att det inte kan rymmas i Måndagsrörelsen".

Ordföranden för den socialdemokratiske insamlingsgruppen, Anna-Greta Leijon, förklarade dagen efter att den ovan nämnda kommittén inte är någon partipolitisk organisation och att "folken i Baltikum är inte betjänta av grälsjuka svenskar utan av moralisk och praktisk solidaritet". När hon först fick frågan om hon ville leda kommittén hade hon varit mycket tveksam, eftersom hon "inte sysslat speciellt med Baltikum förut".

Mats Svegfors svarade att Måndagsrörelsen i tio månader samlat människor från alla läger, varvid "aktiva partipolitiker har kunnat sätta stödyttringen för Baltikum främst... Sedan kunde socialdemokraterna inte hålla sig längre. 'Man' tillfrågade Anna-Greta Leijon om att ställa upp som portalfigur för en ny organisation, parallell till allt från Måndagsrörelsen till de vänskapsförbund som finns. Samma 'man' bestämde att den nya 'icke partipolitiska' organisationens insamlade medel skulle gå till socialdemokraternas egen internationella fond. Och denna 'man' valde att inte ta någon som helst kontakt med dem som ordnar måndagsmöterna innan 'man' bildade sin organisation".

Också folkpartiledaren Bengt Westberg noterade, i sitt tal på Norrmalmstorg den 28 januari 1991, den mångåriga

kamp som förts av en del "också under den tid då ansvariga för svensk utrikespolitik ansåg att vägen till Baltikum gick via Moskva. Idag är det trängsel på de barrikader som, bildligt talat, byggs för att i Sverige försvara balternas rätt till frihet och självständighet. Alla vi som länge har funnits på de barrikaderna vet att det inte alltid har varit så trångt. Men vi välkomnar naturligtvis alla, enskilda, gamla organisationer och nybildade kommittéer som idag vill vara med".

Det som socialdemokraternas säkerhetspolitiske talesman för ett par år sedan avvisade som "stolligheter" är nu ledmotiv för svensk utrikespolitik.

Kabinettssekreteraren Pierre Schori, som talade efter folkpartiledaren på detta möte, instämde med följande ord: "Det är alltid trevligt att få sällskap på barrikaderna..."

Det vore lätt att ironisera över Schoris ord. Men viktigare än att se till det som skilt i det förflutna är ändå att se det som förenar inför framtiden. För balterna kan det kvitta vilka inrikespolitiska motiv socialdemokrater och andra kan ha. Det avgörande är likväl att regeringen nu gjort oppositionens engagemang till sitt.

Samma socialdemokrater?

Med tanke på hur länge socialdemokraterna svikit balternas frihetskamp är det både överraskande och glädjande att de nu bytt fot helt och hållet.

Vem hade för ett par år sedan kunnat vänta sig att det som socialdemokraternas

säkerhetspolitiska talesman då avvisade som "stolligheter" skulle bli ledmotiv för svensk utrikespolitik?

Vem kunde ana att samme Schori som ännu för ett och ett halvt år sedan ansåg att de baltiska republikerna "ofrånkomligt är en del av Sovjetunionen, vilket ju framgår av Helsingforsöverenskommelsen från 1975 som bekräftade Europas gränser" nu insett att också denna överenskommelse medger gränsändringar efter fredliga förhandlingar.

Schori har t o m förklarat att "först när ester, letter och litauer kan delta i det framtida Europa på samma villkor som Europas övriga folk kan vi hävda att andra världskriget slutgiltigt är överståndet". Det hävdade han bland annat i Svenska Dagbladet på Lettlands nationaldag, den 18 november 1990. Undras vad han skulle ha sagt om någon borgerlig företrädare formulerat sig så för ett par år sedan . . . ?

Det är också glädjande att höra Sten Andersson plötsligt formulera sig alldeles rätt i den baltiska frågan. Och detta gång efter annan.

Samme Sten Andersson som för något år sedan uteslöt möjligheten av att den svenska regeringen inom ramen för ESK-processen skulle aktualisera Europarådets resolution om balternas mänskliga och nationella rättigheter, kunde i januari 1991 — efter påstötning från moderatledaren — tänka sig att kräva ett extra utrikesministermöte om Baltikum inom ESK:s ram . . .

Varför så snett?

Det finns kanske anledning, inte bara för socialdemokraterna själva, att fundera på varför partiet och regeringen så länge

hamnade så snett i bl a den baltiska frågan. Även om regeringen nu i flera veckor, och några gånger dessförinnan, agerat lika bra som andra nordiska regeringar och uttalat sig lika snabbt och skarpt som exempelvis de borgerliga partiledarna i vårt eget land, kan man fortfarande fråga sig varför socialdemokraterna i lika många årtionden teg eller talade tyst om, ibland rent av svek, den baltiska frihetskampen.

Man kan också fråga sig vilken verklighetssyn och analysförmåga som lett till en rad märkliga uttalanden om vårt närområde. När Sten Andersson efter Berlinmurens fall fick frågan om han delade den oro för tysk återförening som uttryckts av en del sovjetiska företrädare svarade han: "Nej! Jag tror inte på en snabb tysk återförening och därför är jag inte orolig".

Eller när Anderssons närmaste man, Pierre Schori, den 26 februari 1990 i Aftonbladet förklarade att "i Tysklands östra del kommer (det socialdemokratiska partiet) SPD att vinna en brakseger den 18 mars över det tidigare lydpartiet till Honeckerkommunismen, CDU, därmed sannolikt också bidragande till västtyska SPD:s maktövertagande vid kommande alltyska val":

Alla tar vi fel ibland, men det är lite bekymmersamt när den högsta utrikesledningen gång efter annan hamnat så fel.

När Michail Gorbatjov tilldelades Nobels fredspris hyllades han av Sten Andersson som i TV 2:s Rapport den 15 oktober 1989 förklarade att alla hans initiativ "banat väg för den, som jag tror, mycket positiva utveckling vi är inne i. Den som i bästa fall har gjort slut på efterkrigstiden och startat en ny period med, som jag tror, fred och folkförsoning. Så det är välförtjänat".

Moderatledaren Carl Bildt var mer skeptisk. Han förklarade i samma program: "Supermaktsledare agerar alltid i supermaktens intressen. Detta leder ibland till att de för en fredlig politik, Det är historiens svängningar. Och man ska vara medveten om att den supermakt som gör en sak i dag kan göra en annan sak i morgon".

Vem av de båda var mest framsynt — Andersson eller Bildt?

Slutsatser

Att en del socialdemokratiska politiker och skribenter under åren torgfört märkliga åsikter i den baltiska frågan, bör kanske inte tillåtas fläcka bilden av rörelsen som helhet. Andra socialdemokratiska skribenter har stött balterna desto mer helhjärtat, t ex Tommy Svensson som gjort stora pedagogiska insatser som A-pressens korrespondent i Baltikum och sedan som ledarskribent i Aftonbladet. Och om en del socialdemokratiska politiker åter skulle svikta framöver, kan man tänka på dem vars engagemang verkar desto mer äkta, t ex riksdagens talman Thage G. Peterson.

Till sist, efter de "blodiga söndagarna" i Vilnius och Riga dök plötsligt den socialdemokratiska mediaprofessorn Stig Hadenius upp på scenen med en märklig debattartikel. Han gav slängar åt Måndagsrörelsen, journalister och diplomater för att de engagerat sig för hårt för balternas frihetskamp.

Men svenska journalister, politiker och andra ska självfallet inte lastas för att de utgår från demokratiska värderingar och skildrar den sovjetiska övermakten i all dess nakenhet och brutalitet. Det är bara bra att mediareporteringen, Måndagsrörelsens framväxt som en folkrörelse för stöd åt balterna samt borgerliga partiledares och politikers långvariga engagemang nu har tvingat också socialdemokratin och regeringen till tydliga ställningstaganden.

Det är bra eftersom omvärldens reaktioner torde ha räddat många människors liv — inte bara i Baltikum. De som genom sin sannfärdiga nyhetsförmedling och opinionsbildning bidragit till detta ska ha innerligt tack för detta och inte förebråelser och förmaningar från dem som först nu börjar bry sig!